

UDK: 341.6
pregledni članak
primljen 25. siječnja 2005.

Zlatko Brkić, dipl. iur.
mlađi asistent Pravnog fakulteta u Mostaru

MEĐUNARODNA ARBITRAŽA

Tema ovoga rada je međunarodna arbitraža kao način i sredstvo mirnoga rješavanja međunarodnih sporova. Na početku rada autor nam daje povijesni prikaz razvoja instituta međunarodne arbitraže sve do suvremenog doba. Naglašavajući važnost arbitražnog kompromisa, autor se posebice osvrće na vrste arbitraže, strukturu arbitražnog suda, pravo koje primjenjuje arbitražni sud, arbitražni postupak i presudu. Kvalificirajući međunarodnu arbitražu kao posebnu vrstu suđenja, on ističe njezine prednosti i nedostatke u odnosu na suđenje pred nekim stalnim međunarodnim sudskim tijelom.

Ključne riječi: međunarodna arbitraža, međunarodno pravo, arbitražni kompromis, strane u sporu, suđenje

1. UVODNE NAPOMENE

Naziv arbitraža potječe od lat. riječi *arbitrum*, koja označava odluku po svojoj volji, presudu. Međunarodna arbitraža (e. *international arbitration*, fr. *arbitrage international*) predstavlja najstarije sredstvo mirnoga rješavanja međunarodnih sporova.¹ Za razliku od ostalih sredstava mirnoga rješavanja sporova, jedino arbitraža, uz rješavanje spora pred nekim stalnim međunarodnim sudskim tijelom, dovodi do konačne i obvezujuće presude. Međunarodna arbitraža (izbrano sudovanje) je način i sredstvo mirnoga rješavanja međunarodnih spora u postupku pred nepristranim arbitrom, izabranim voljom i sporazumom subjekata međunarodnoga prava, koji su stranke spora.² Arbitraža u međunarodnome pravu ima veliko značenje zbog činjenice da u međunarodnome pravu (još uvijek) ne postoje pravosudna tijela s obvezatnom mjerodavnošću za rješavanje sporova. Međunarodnu arbitražu ne možemo promatrati izolirano od ostalih sredstava mirnoga rješavanja sporova, jer do arbitraže najčešće dolazi nakon neuspjeha u primjeni ostalih sredstava mirnoga rješavanja međunarodnih sporova. Arbitraža za pravo predstavlja suđenje, s nekim svojim posebnostima na koje ćemo se u ovome radu osvrnuti.

¹ Znanost međunarodnoga prava u sredstva mirnoga rješavanja međunarodnih sporova ubraja pregovore, dobre usluge, posredovanje (medijaciju), istragu (anketu), mirenje (koncilijaciju), arbitražu i rješavanje spora pred nekim stalnim međunarodnim sudskim tijelom, npr. Međunarodnim sudom.

² Tako: IBLER V., *Rječnik međunarodnog javnog prava*, Zagreb, 1987, str. 152.

2. POVIJESNI RAZVOJ ARBITRAŽE

Pravni institut arbitraže vuče svoje korijene iz daleke ljudske prošlosti. Ustanovu arbitraže sadržavali su već sumerski ugovori s kraja četvrtoga milenija prije naše ere.³ Državna struktura u antičkoj Grčkoj pogodovala je razvoju arbitraže. Postojanje mnoštva državica gradova (polisa), kao i njihovo povezivanje u saveze, omogućilo je primjenu arbitraže u njihovim međusobnim odnosima.⁴ Doba Rimskoga Carstva, zbog njegove težnje za svjetskom vlasti, općenito se negativno odrazilo na razvoj međunarodnoga prava, a samim time i arbitraže. Tek u Srednjemu vijeku, zbog postojanja mnoštva feudalnih država, ponovno dolazi do primjene arbitraže u odnosima između država. Pape se u to doba često pojavljuju kao arbitri u sporovima između kršćanskih država.⁵ Ulogu arbitra obavljali su i carevi, posebice u odnosu na svoje vazalne podanike. Nastankom protestantizma u XVI. stoljeću nestaje duhovno jedinstvo Europe, čime se gubi idejni temelj za primjenu arbitraže.⁶ Zbog ovih razloga primjena arbitraže zamire sve do XVI. stoljeća.

Na nastanak moderne arbitraže presudno je utjecao britansko - američki ugovor iz 1794. godine, tzv. *Jay Treaty*, kojim je predviđeno arbitražno rješavanje sporova nastalih iz američkog rata za neovisnost. Od tada ponovno dolazi do primjene arbitraže u međunarodnim sporovima. Naročita zasluga u promicanju arbitraže pripada mirovnim organizacijama, koje su bile posebno aktivne u Sjedinjenim Državama i Velikoj Britaniji. Zbog toga se u XIX. stoljeću sklapa veći broj međunarodnih arbitražnih ugovora.⁷

Promjene u međunarodnoj arbitraži donosi rješenje spora *Alabama* iz 1872. godine. Ponovno se radilo o britansko - američkom sporu, ovoga puta povezanim sa secesionističkim ratom (1861. - 1865.) u Sjedinjenim Državama.⁸ Kvalitativnu promjenu u odnosu na dotadašnju arbitražu predstavljalo je povjeravanje uloge arbitra posebnom arbitražnom tribunalu koji je sastavljen od neovisnih i nepristranih stručnjaka.⁹ Uspješna primjena arbitraže u ovome sporu, čime je uklonjena opasnost izbijanja rata između Velike Britanije i Sjedinjenih Država, ukazala je na djelotvornost primjene arbitraže u rješavanju međunarodnih sporova.¹⁰ U promicanju arbitraže uključuje se i Institut za međunarodno pravo, koji je 1875. godine izradio nacrt pravila o arbitražnom postupku,

³ Vidi: BARTOŠ M., *Međunarodno javno pravo - I knjiga*, Beograd, 1954, str. 47.

⁴ Kao arbitri pojavljivale su se države, savezi ili pojedinci, kao što je npr. Filip Makedonski. Vidi: *Ibid.*, str. 48.

⁵ O razvoju tzv. papske arbitraže vidi поближе: LE FIR L., *Međunarodno javno pravo*, Beograd, 1934, str. 532.

⁶ Primjeni arbitraže protivio se pojam suverenosti koji je tada bio vladajući u teoriji i praksi država, tako da sve do XIX. stoljeća zamire primjena arbitraže. Vidi: ANDRASSY J., *Međunarodno pravo*, Zagreb, 1978, str. 34.

⁷ Karakteristika ovih ugovora je da su oni predviđali stvaranje mješovitih komisija sastavljenih od jednako broja predstavnika strana u sporu, čime su one dobivale karakter diplomatskog, a ne sudskog foruma. Prema: AVARMOV S., KREČA M., *Međunarodno javno pravo*, Beograd, 2001, str. 566.

⁸ Radilo se o krstarici *Alabama*, koju je za potrebe Konfederacije izradila neutralna Velika Britanija. Ova krstarica je nanijela goleme štete brodovima Unije. Zbog kršenja pravila neutralnosti Velikoj Britaniji je arbitražnom odlukom naloženo plaćanje odštete u visini 15,5 milijuna \$ u zlatu, što je ona i izvršila. Vidi поближе: RUDOLF D., *Rječnik međunarodnog prava mora*, Split, 1989, str. 18.

⁹ Vidi: DEGAN V. Đ., *Međunarodno pravo*, Rijeka, 2000, str. 741.

¹⁰ Ne umanjujući značenje koje je ova arbitraža imala u propagiranju korisnosti arbitraže, Andrassy ističe da je ovaj spor ipak prethodno bio politički riješen, tako da je arbitraža bila samo njegova završna etapa. Prema: ANDRASSY J., *o. c.*, str. 505.

dok je Interparlamentarnoj uniji, osnovanoj 1889. godine, glavni zadatak bio upravo promicanje arbitraže.¹¹

Nastojanja za usvajanjem obvezne arbitraže nisu urodila plodom na dvjema Haškim mirovnim konferencijama 1899. i 1907. godine, iako su na njima, između ostaloga, usvojene i konvencije o mirnome rješavanju sporova. Tome se oštro protivila Njemačka, koja se spremala za ratne pohode, pa potrebna jednoglasnost nije bila moguća. Ipak, na Prvoj haškoj konferenciji 1899. godine ustanovljen je Stalni arbitražni sud sa sjedištem u Haagu. Međutim, uloga ovoga tijela je dosta različita od one koja je sadržana u njegovu nazivu.¹² Stalni arbitražni sud je 1909. godine uspješno riješio spor *Casablanca*, između Njemačke i Francuske, koji se odnosi na pitanje francuskih vojnih dezertera.¹³ Do sada su države samo 25 puta iznosile svoje sporove pred Stalni arbitražni sud, a posljednji spor koji je on riješio bio je onaj između Francuske i Grčke davne 1950. Razlog ovome malom broju iznijetih sporova pred Stalni arbitražni sud možemo potražiti u njegovoj ovisnosti od volje država, neujednačenosti prakse zbog različita sastava arbitraže, ali i u osnivanju Međunarodnoga suda pravde.¹⁴

Liga naroda (1920. – 1946.) je podupirala međunarodnu arbitražu držeći je jednim od najvažnijih sredstava za održavanje svjetskoga mira.¹⁵ Iz tih razloga je Skupština Lige naroda na zasjedanju 1928. godine usvojila šest nacrtu arbitražnih dvostranih ugovora, koji su preporučeni državama članicama kao uzorci za sklapanje međusobnih ugovora o mirnome rješavanju sporova. Osim toga, na istome zasjedanju, 26. rujna 1928. godine, usvojen i Opći ugovor o mirnom rješavanju sporova, koji je stupio na snagu. 19. kolovoza 1929. godine. Općim ugovorom je državama strankama pružena široka mogućnost primjene arbitraže.¹⁶ Opća skupština UN-a je 23. travnja 1949. godine, rezolucijom 268 A (III), usvojila ovaj Opći akt, s neznatnim izmjenama. Ovaj izmijenjeni akt vrijedi samo između država koje mu budu pristupile.¹⁷ Opći akt stupio je na snagu 20. rujna 1950. godina, ali je do sada samo 8 država postalo njegovim strankama (Belgija, Švedska, Norveška, Danska, Luksemburg, Burkina Faso, Nizozemska i Estonija).

¹¹ Vidi поближе: *Ibid.*

¹² Stalni arbitražni sud nije neki stalni sud, već zapravo niz efemernih sudova u istom stalnom okviru. Prema: ANDRASSY J., *Međunarodno pravosuđe*, Zagreb, 1948, str. 35. Stalni arbitražni sud predstavlja samo popis arbitara, u koji svaka država, koja je stranka Haške konvencije o mirnom rješavanju sporova, predlaže najviše četiri člana. Trenutno je 101 država stranka Haških konvencija iz 1899. ili 1907. godine. On državama u sporu pruža mogućnost da s ovoga popisa izaberu arbitre i da se koriste usvojenim pravilima postupka iz konvencije. Stalan je samo ured u Haagu, koji obavlja tehničke poslove. Danas se mehanizam Stalnog arbitražnoga suda koristi kao dio postupka kandidiranja za izbor sudaca Međunarodnoga suda. Vidi поближе: IBLER V., o. c., str. 297.; DEGAN V. Đ., *Ibid.*

¹³ Francuska je optuživala Njemačku da je njezin konzul u Casablanci pomogao francuskim vojnim dezerterima u bijegu, dok je Njemačka prigovarala ponašanju francuskih vlasti prema njezinom konzulu. Vidi поближе: ANDRASSY J., o. c., str. 31.

¹⁴ Prema: AVRAMOV S., KREČA M., *Međunarodno javno pravo*, Beograd, 2001, str. 569.

¹⁵ O arbitraži u okviru Lige naroda vidi поближе: ANDRASSY J., *Liga naroda*, Zagreb, 1931., str. 160.-162.

¹⁶ Liga naroda je Općim aktom nastojala osigurati rješenje svakoga spora mirnim putem. Važno je napomenuti da je on prije primjene arbitraže predviđao široku primjenu mirenja. Poblіже: *Ibid.*, str. 32-33.

¹⁷ Izmjene su se odnosile na promijenjenu strukturu međunarodne zajednice, tako da se umjesto organa Lige naroda navode organi Ujedinjenih naroda. Sam sadržaj Općega akta nije mijenjan. Iako ovim aktom nije ukinut akt iz 1928. godine, koji bi trebao vrijediti između njegovih stranaka, to pitanje ipak izaziva prijepore. Vidi поближе: ANDRASSY J., *Međunarodno pravo*, Zagreb, 1978, str. 507.

Opća skupština je iste godine povjerila Komisiji za međunarodno pravo izradu nacrtu pravila o arbitražnom postupku. Na osnovi izvješća posebnoga izvjestitelja Scellea, Komisija je izradila Nacrt pravila o arbitražnom postupku. Zbog predloženih rješenja koja su davala široka ovlaštenja Međunarodnom sudu u arbitražnom postupku, Opća skupština UN-a je s primjedbama vratila Komisiji nacrt na doradu.¹⁸ Na kraju je revidirani nacrt usvojen rezolucijom Opće skupštine 1262 (XIII), ali u obliku uzorka ugovora koji je preporučen državama, s tim da je državama ostavljena sloboda izbora u konkretnom slučaju hoće li i u kojoj mjeri primijeniti predložena pravila arbitražnoga postupka.

3. POJAM I VRSTE ARBITRAŽE

Člankom 37. Haške konvencije o mirnom rješavanju sporova iz 1899. arbitraža se definira kao postupak kojemu je cilj da se urede sporovi između država od strane sudaca koje su one izabrale, uz poštivanje prava. Ovakvoj definiciji arbitraže moramo dodati da se međunarodna arbitraža ne ograničava samo na rješavanje sporova između država već i na rješavanje sporova između svih drugih subjekata međunarodnoga prava (npr. međunarodnih organizacija).¹⁹ Pristupanje arbitraži uključuje u sebi i obvezu podvrgavanja arbitražnoj presudi u dobroj vjeri. Andrassy iz ovoga zaključuje da su dvije osnovne značajke arbitraže: a) rješenje koje donosi arbitraža je presuda, jer predstavlja primjenu pozitivnog prava na konkretni spor; i b) ono je obvezatno za stranke i one ga moraju izvršiti.²⁰ Pojedini autori naglašavaju i izbrani karakter arbitražnog suda kao njegov bitni element.²¹

Međunarodno pravo nema posebnih odredaba o obveznosti bilo kojega načina mirnoga rješavanja sporova. Jedino je čl. 2(3). Povelje UN-a propisana opća dužnost rješavanja mirnim sredstvima svih međunarodnih sporova, i to na način da ne dođe do ugrožavanja međunarodnog mira, sigurnosti i pravde. Očito je da međunarodno pravo ostavlja stranama u sporu široku autonomiju u slobodnom i suglasnom izboru prikladnog mirnog sredstva za rješavanje međunarodnih sporova. Zbog toga i osnova za nastanak međunarodne arbitraže leži upravo u sporazumu između stranaka koje su u sporu, jer je mjerodavnost arbitražnog suda fakultativnoga karaktera. Pristanak strana u sporu na međunarodnu arbitražu sadržava u sebi i obvezu potpunog izvršavanja arbitražne presude u dobroj vjeri.

¹⁸ U predloženom nacrtu pravila arbitražnog postupka Međunarodnome sudu je povjerena široka mjerodavnost, od donošenja meritornih odluka, u slučaju neslaganja stranaka, o postojanju i prirodi spora, formiranju arbitražnog tribunala, donošenju privremenih mjera, pa čak do revidiranja ili poništenja arbitražnih presuda. Države nisu željele pristati na ovakav djelotvorni, ali strogi pravni mehanizam kojim se je osiguravala primjena arbitraže. Vidi: *Ibid.*, str. 508. i AVRAMOV S., KREČA M., o. c., str. 568. Poblje o ulozi Međunarodnog suda u arbitražnom postupku vidi: JANKOVIĆ B., RADIVOJEVIĆ Z., *Međunarodno javno pravo*, Niš, 1998, str. 406. - 408.

¹⁹ Arbitraža je moguća i između države i neke strane pravne osobe koja nije subjekt međunarodnoga prava (npr. neke kompanije), ali tada ne govorimo o međunarodnoj, već o tzv. transnacionalnoj arbitraži. Prema: DEGAN V. Đ., o. c., str. 739.

²⁰ Prema: ANDRASSY J., *Međunarodno pravosuđe*, Zagreb, 1948, str. 21.

²¹ Vidi: AVRAMOV S., KREČA M., o. c., str. 565.

Zavisno od toga odnosi li se međunarodna arbitraža na neki već postojeći ili na neki budući spor, razlikujemo prigodnu ili izoliranu arbitražu i institucionalnu arbitražu. Ukoliko se dogovorena arbitraža odnosi na konkretni, već postojeći spor, radi se o tzv. prigodnoj arbitraži. Pristanak na prigodnu arbitražu daje se arbitražnim kompromisom odnosno pristatnom pogodbom, koja predstavlja međunarodni ugovor između strana u sporu. Ukoliko se strane dogovore da neke svoje buduće sporove podvrgnu arbitraži, tada se radi o tzv. institucionalnoj arbitraži. Moguća su dva načina ugovaranja institucionalne arbitraže. Prva je mogućnost sklapanje posebnog međunarodnog ugovora kojima bi se svi, ili neke vrste budućih sporova, obvezno iznosili pred arbitražu. Pošto nema ograničenja glede broja njegovih stranaka, ovi ugovori mogu biti dvostrani ili mnogostrani. Iako su ovi ugovori često potpuno samostalni, oni mogu u sebi kombinirati i druga sredstva mirnoga rješavanja sporova, npr. kao što je mirenje. Osim toga, oni mogu ponekad sadržavati i tzv. političke klauzule, npr. o prijateljstvu, nenapadanju i sl.²² Drugi način ugovaranja institucionalne arbitraže sastoji se u unošenju posebne arbitražne (kompromisarne) klauzule u neki dvostrani ili mnogostrani ugovor, kojom se predviđa arbitražno rješavanje sporova koji se odnose na primjenu ili tumačenje odnosa ugovora.

Odredbe kompromisa i ugovora o arbitraži su veoma bitne za arbitražu jer one predstavljaju temelj arbitraže. Njima se određuje mjerodavnost arbitražnoga suda, pravo koje će se primijeniti, pravila postupka, i dr. U slučaju nejasnoća i nepreciznosti odredaba kompromisa i ugovora o arbitraži arbitri ih popunjavaju primjenjujući opća načela prava i običajno pravo izgrađeno u praksi. Pravna valjanost arbitraže zavisi prije svega od valjanosti kompromisa ili ugovora o arbitraži.²³

Temeljna funkcija arbitraže je rješavanje sporova između subjekata međunarodnoga prava, prije svega država. Međunarodna arbitraža se institucionalno i proceduralno smatra sudskim sredstvom mirnog rješavanja sporova.²⁴ Polazeći od sudskog karaktera međunarodne arbitraže, ona rješava pravne sporove.²⁵ Zbog toga države još i danas u ugovore o arbitraži unose rezerve kojima se iz arbitražne mjerodavnosti isključuju npr. pitanja od životnog interesa, časti, neovisnosti i dr.²⁶ Arbitražni sud je ovlašten sam tumačiti granice svoje mjerodavnosti u slučaju nejasnoća ili spora o pristanku na arbitražu.²⁷

Osim rješavanja spora, što je temeljna funkcija arbitraže, arbitraža može imati i dodatne (akcesorne) mjerodavnosti, kao što su npr. donošenje određenih preporuka neob-

²² Prema: ANDRASSY J., o. c., str. 22.

²³ Ništavost ili prestanak važnosti kompromisa ili ugovora o arbitraži uzrokuje ništavost arbitraže. Vidi pobliže: DEGAN V. Đ., o. c., str. 743.

²⁴ RUDOLF D., BARIĆ - PUNDA V., *Osnove međunarodnog javnog prava*, Split, 1997., str. 98.

²⁵ Podjela sporova na pravne i političke nastala je s namjerom da osigura obvezna arbitraža za pravne sporove. Pravni sporovi su oni koji se mogu riješiti primjenom propisa međunarodnoga prava (subjektivni kriterij) odnosno sporovi koje stranke žele riješiti primjenom pravnih propisa (subjektivni kriterij). Vidi: ANDRASSY J., *Međunarodno pravo*, Zagreb, 1978, str. 490. - 491.

²⁶ Vidi: *Ibid.*, str. 505., AVRAMOV S., KREČA M., o. c., str. 565.

²⁷ Degan naglašava da je u ovome smislu arbitra sudac svoje vlastite mjerodavnosti. Vidi opširnije: DEGAN V. Đ., o. c., str. 743. - 744. Andrassy za tzv. mjerodavnost za suđenje o mjerodavnosti arbitražnoga suda navodi da ona predstavlja veliku odgovornost, posebice u svjetlu pravne nemogućnosti preispitivanje arbitražne presude. Poblje: ANDRASSY J., o. c., str. 509.

vezujućeg karaktera, donošenje pravila o rješavanju spora u slučaju postojanja pravnih praznina.²⁸

4. STRUKTURA ARBITRAŽNOG SUDA

Pitanje osobe arbitra jedno je od ključnih pitanja međunarodne arbitraže. Povijest međunarodne arbitraže pruža nam mnoštvo raznovrsnih primjera glede strukture arbitražnih sudova. Dok je u antičkoj Grčkoj ulogu arbitra bila povjeravana skupštini saveza gradova-državica, koja je rješavala njihove međusobne sporove, u Srednjem vijeku se uloga arbitra povjerava papi i carevima. I u suvremenoj međunarodnoj arbitraži, koja nastaje od XIX. stoljeća, često se uloga arbitra povjeravala pojedincima. Tako su se kao arbitri pojavljivale osobe koje su uživale visoki moralni ugled, primjerice šefovi država, ministri, stručnjaci iz međunarodnog prava, sudci i drugi.²⁹ Pored pojedinaca kao arbitri se sve više pojavljuju i određena kolektivna tijela. Arbitraža je povjeravana određenim vladama, kolektivnim šefovima država, diplomatskim vijećima, nacionalnim sudovima. Prekretnicu je predstavljao slučaj *Alabama* iz 1872. godine, kada je spor riješen od strane posebnoga arbitražnog tribunala koji je bio sastavljen od strane neovisnih i nepristranih stručnjaka. Upravo je ovaj oblik arbitražnog tribunala tijekom vremena sve više dobivao na svojoj važnosti. Nakon spora *Alabama* države su se najčešće u arbitražnom postupku odlučivale za oblike: a) mješovitih vijeća sastavljenih od jednakog broja nacionalnih članova (jedan ili dva) koje imenuju strane u sporu i trećeg ili petoga člana (nadarbitra) kojeg strane zajednički biraju i koji konačno odlučuje slučaj ako nacionalni članovi ne postignu sporazum; b) ili sudu od 3 ili 5 članova koji odluke donosi većinom glasova.³⁰ Dok kao nacionalne članova arbitražnoga tribunala strane mogu imenovati svoje državljane, nadarbitar, kao i pojedinačni arbitar, je uvijek neutralna osoba.

Unatoč ovim tendencijama u razvoju suvremene međunarodne arbitraže, još uvijek je praksa država glede strukture arbitražnoga tribunala raznovrsna. Razlog tomu leži u činjenici da međunarodno pravo, izvan posebno preuzetih ugovornih obveza, stranama ne nameće nikakva ograničenja. Slobodan izbor arbitra jedna je od ključnih stvari osiguranja povjerenja strana u arbitražno rješavanje sporova, odnosno u neovisnost i nepristranost arbitra. Neparan broj arbitara (najčešće 3 ili 5) posljedica je činjenice da se odluke arbitraže donose glasovanjem arbitara.

Ponekad se pri konstituiranju arbitražnoga suda pojavljuje problem pri zajedničkom imenovanju arbitara, odnosno nadarbitra, posebice ako to jedna od strana spora koristi kao način odugovlačenja postupka. Postoje različiti načini rješavanja ovoga problema. Strane imaju određeni rok postići sporazum o imenovanjima, a u slučaju njegova izostanka najčešće se imenovanje povjerava nekoj neovisnoj trećoj strani, npr. predsjedniku Međunarodnog suda, predsjedniku Švicarske Konfederacije i dr. Imenovanje arbitara je umnogome olakšano postojanjem popisa arbitara koje posjeduju potrebne

²⁸ Vidi primjere: AVARAMOV S., KREČA M., o. c., str. 565. - 566.

²⁹ Uloga stručnjaka za međunarodno pravo je bila iznimno važna jer su oni najčešće pripremali arbitražne odluke kada bi arbitraža bila povjerena vladarima država, koju su ustvari samo potpisivali takve odluke. Vidi: DEGAN V. Đ., o. c., str. 740.

³⁰ Prema: AVARAMOV S., KREČA M., o. c., str. 570.

stručne kvalifikacije, kao npr. popis Stalnog arbitražnoga suda. Pojedini ugovorni mehanizmi arbitražnog rješavanja sporova posjeduju već izgrađene popise arbitara.³¹ Međutim, vrlo često se i u tome slučaju strane ne ograničavaju strogo na postojeće popise arbitara, tako da je moguće imenovanje i nekih drugih osoba kao arbitara, iako oni nisu na popisu arbitara. Na kraju moramo naglasiti da je za imenovanje arbitra nužna suglasnost imenovane osobe za obavljanje povjerene arbitražne dužnosti.

5. PRAVO KOJE PRIMJENJUJU ARBITRAŽNI SUDOVİ

Pošto međunarodna arbitraža predstavlja mirno rješavanje sporova primjenom prava od strane izabranih arbitara, postavlja se pitanje koje pravo se primjenjuje u arbitraži. Za pravo koje se primjenjuje u međunarodnoj arbitraži odlučujuće su odredbe arbitražnoga kompromisa. Ovdje se još jednom izražena važnost arbitražnog kompromisa za međunarodnu arbitražu. Arbitražnim kompromisom se određuje ne samo mjerodavnost arbitražnog suda, predmet spora, arbitražni postupak, već i pravo koje će se primijeniti.

Rješenja koja strane usvajaju u svojim arbitražnim kompromisima mogu biti veoma različita. Pravila koja su stranke usvojile u arbitražnom kompromisu mogu predviđati njihovu izravnu ili neizravnu primjenu. Izravna primjena pravila znači utvrđivanje u arbitražnom kompromisu pravila materijalnoga prava prema kojima se ima donijeti presuda.³² Najpoznatiji primjer ovakvih pravila su tzv. Washingtonska pravila od 8. svibnja 1871. godine, o dužnostima neutralne države u ratu na moru,³³ prema kojima je 14. rujna 1872. godine riješen spor *Alabama* između Sjedinjenih Država i Velike Britanije. Do ovakvoga određenja prava koje će se primijeniti u arbitraži dolazi samo iznimno.³⁴

Neizravno određenje pravila koja će se primijeniti u međunarodnoj arbitraži strane vrše tako da se u arbitražnom kompromisu upućuje na određene postojeće formalne izvore prava. Ovo upućivanje na formalne izvore prava može biti izričito ili prešutno. Prešutno upućivanje se zasniva na pretpostavci da je arbitražni sud, kao međunarodni sud, dužan da, u slučaju nepostojanja sporazuma stranaka o suprotnome, primjenjuje pravila općega međunarodnog prava.³⁵ Što se tiče izričitoga upućivanja na formalne izvore prava, strane se ponekad u arbitražnim kompromisima pozivaju na čl. 38(1). Statuta Međunarodnog suda.³⁶ Stranke mogu također uputiti arbitražni sud na primjenu

³¹ Kao primjer nam može poslužiti Konvencija UN-a o pravu mora iz 1982., koja je čl. 2. Aneksa VII. predviđala ustanovljavanje popisa arbitara koji sastavlja i vodi Glavni tajnik UN-a. Svaka država stranka ima pravo odrediti četiri arbitra koja su iskusna u pomorskim poslovima i uživaju najviši ugled glede nepristranosti, stručnosti i poštenja.

³² Vidi: ANDRASSY J., *Međunarodno pravosuđe*, Zagreb, 1948, str. 26.

³³ Washingtonska pravila su recepcijom u međunarodno običajno pravo postala dijelom općega međunarodnog prava, a osim toga unijeta su u XIII. hašku konvenciju o pravima i dužnostima neutralnih država u ratu na moru iz 1907. godine. Poblize: RUDOLF D., *o. c.*, str. 439.

³⁴ Degan drži da je razlog tome u činjenici da je postizanje sporazuma o pravilima materijalnoga prava veoma teško (moraju se uzeti u obzir već narušeni odnosi između država, *o. a.*), jer bi se isto tako onda moglo naći i rješenje spora sporazumom kroz izravne pregovore, što bi značilo uštedu vremena i troškova postupka. Vidi: DEGAN V. Đ., *o. c.*, str. 744.

³⁵ Tako: AVRAMOV S., KREČA M., *o. c.*, str. 572.

³⁶ Članak 38(1). Statuta Međunarodnog suda navodi kao izvore međunarodnoga prava: a) međunarodne konvencije, opće ili posebne, b) međunarodni običaj, c) opća načela prava, d) i, kao pomoćno sredstvo za utvrđivanje pravnih pravila, sudske rješidbe i naučavanja najpoznatijih publicista.

načela pravičnosti ili na odlučivanje *ex aequo et bono* (lat.: na osnovi onoga što je pravedno i dobro, po pravičnosti i savjesti).³⁷ Degan kao posebnu mogućnost navodi mogućnost da stranke arbitražnim kompromisom ovlaste arbitražni sud da propiše buduće pravno uređenje za odnose među stranama izjednačujući ga s odlučivanja *ex aequo et bono*.³⁸

Određivanje prava koje će se primijeniti u međunarodnoj arbitraži ima dvostruki zadatak: a) popunjavanje mogućih praznina u međunarodnom pravu, i b) smanjenje rizika za strane u sporu zbog eventualno suviše subjektivnog shvaćanja prava od strane arbitara.³⁹

6. ARBITRAŽNI POSTUPAK

U pogledu arbitražnog postupka također je mjerodavna volja strana u sporu izražena u kompromisu ili ugovoru o arbitraži. Iako strane u sporu imaju mogućnost precizno utvrditi pravila postupka, one se u svojim sporazumima često zadovoljavaju propisivanjem samo načina i rokova za podnošenje podnesaka.⁴⁰ Strane također mogu ovlastiti arbitražni sud da on sam propiše pravila postupka, ili ga uputiti na neka već postojeća pravila arbitražnog postupka, kao što su ona iz Haške konvencije o mirnom rješavanju sporova iz 1907. U slučaju kada arbitražni sud donosi pravila postupka po ovlaštenju strana u sporu, ili nadopunjava pravila postupka propisana od strana, on se mora pridržavati propisa kompromisa ili ugovora o arbitraži, kao i općih načela prava iz te oblasti.⁴¹

Uobičajena podjela arbitražnog postupka je na usmeni i pismeni dio. Dok je pismeni dio arbitražnog postupka obavezan, usmeni dio se provodi samo ako su se strane spora tako odredile ili ako arbitar smatra da je to nužno.⁴² Usmeni dio arbitražnoga postupka se često izostavlja iz razloga ekonomičnosti postupka.⁴³ Svaka strana je tijekom arbitražnog postupka zastupljena sa svojim agentom, koji je ovlašten predstavnik vlade pred arbitražnim tribunalom. Pored agenta, svaka strana je ovlaštena imenovati potre-

³⁷ Ovlaštenje suda da odlučuje *ex aequo et bono* omogućuje da sud donosi odluke prema pravdi, odnosno onako kako on smatra da je najpravičnije i najbolje. Upravo se u međunarodnoj arbitraži najčešće koristi ovakva mogućnost, za što je naravno potrebno suglasnost strana. Vidi pobliže: IBLER V., o. c., str. 84. - 85, i KRIVOKAPIĆ B., *Leksikon međunarodnog prava*, Beograd, 1998, str. 123. - 124.

³⁸ DEGAN V. Đ., o. c., str. 745. Za ovaj oblik međunarodne arbitraže, gdje tijelo imenovano od strana u sporu donosi presudu na izvanpravnoj osnovi kojom se propisuju novo pravno uređenje njihovih budućih odnosa, Andrassy je, držeći da je arbitraža, sukladno čl. 37(1). Haške konvencije o mirnom rješavanju sporova iz 1907., uvijek suđenje na temelju poštivanja prava, uveo pojam izravnavanje. Degan, pozivajući se na stajališta prakse i većega dijela znanosti, osporava ovo razlikovanje, ističući da su strane u sporu u svakoj arbitraži odlučujuće glede osnove prema kojoj je arbitar dužan riješiti njihov spor. *Ibid.*, str. 739.

³⁹ Vidi pobliže: ANDRASSY J., o. c., str. 27.

⁴⁰ Prema: AVRAMOV S., KREČA M., o. c., str. 571.

⁴¹ Vidi: DEGAN V. Đ., o. c., str. 746.

⁴² *Ibid.*

⁴³ Tako: AVRAMOV S., KREČA M., o. c., str. 572. Andrassy naglašava da kod međunarodne arbitraže, koja je postupak između država gdje se radi interesima koji su vrlo važni, zahtjev za ekonomičnošću postupka redovito stupa u pozadinu, a zahtjev za brzinom postupka se može jače isticati zbog nepopravljive štete koja bi mogla nastati otezanjem. Vidi iscrpnije: ANDRASSY J., o. c., str. 28.

bni broj savjetnika i odvjetnika, koji su dio njezina tima. Agenti pred arbitražnim tribunalom ne raspravljaju spor, već imaju ulogu posrednika.⁴⁴

Tijekom pismenog postupka svaka strana podnosi arbitražnom tribunalu podneske i protupodneske, koji sadržavaju njihove formulirane zahtjeve, odnosno protuzahtjeve, i dokumente koje govore u prilog njezinih zahtjeva. Podnesci se podnose na jeziku koji je određen kao jezik postupka, a dokumenti u ovjerenom prijevodu. Podnesci se moraju dostaviti u vremenskim rokovima određenim sporazumom stranaka, odnosno odlukom arbitražnog tribunala. Svi podnesci se dostavljaju suprotnoj strani na odgovor, čiji rok određuje arbitražni tribunal. Ukoliko to nađe za opravdano, arbitražni tribunal može stranama dati rokove za protuodgovor (repliku) i drugotnicu (duplikat), a u slučaju dogovora strana i za treći par odgovora.⁴⁵

Tijekom usmenoga dijela postupka, koji vodi predsjednik ili nadarbitar, strane putem svojih predstavnika obrazlažu svoje zahtjeve i daju potrebna objašnjenja na zahtjev arbitražnog tribunala. Osim toga, izvode se dokazi, saslušavaju se svjedoci i vještaci. Usmeni dio arbitražnog postupka se vodi uz isključenje javnosti, iako arbitražni tribunal uz suglasnost strana može usmeni dio učiniti dostupan javnosti. Predsjednik zaključuje usmeni dio postupka i potpisuje zapisnik o njegovu tijeku, zajedno s tajnikom arbitražnog tribunala.⁴⁶

Nakon okončanja usmenog dijela postupka arbitražni tribunal se povlači na vijećanje koje je zatvoreno za javnost, na kojemu donosi svoju odluku.

7. PRESUDA

Međunarodna arbitraža završava donošenjem presude, koja se usvaja većinom glasova članova arbitražnog tribunala. Arbitražna presuda je konačna i izvršna odluka protiv koje nije moguće ulaganje priziva.⁴⁷ Upravo je nemogućnost korištenje pravnih lijekova u odnosu na arbitražnu presudu jedno od bitnih obilježja međunarodne arbitraže. Međutim, strane spora ništa ne sprječava da, ako se pojave ozbiljne nove činjenice, sklope novi arbitražni sporazum o reviziji neke arbitražne odluke pri čijem donošenju je učinjena očita pogreška.⁴⁸

Arbitražna presuda je obvezna samo za strane spora u odnosu na konkretni slučaj. Temelj obveznosti izvršenja arbitražne presude leži u arbitražnom sporazumu strana u sporu sukladno načelu *pacta sunt servanta*. Pristankom na arbitražu strane u sporu su ujedno preuzele obvezu izvršenja presude u dobroj vjeri i u cijelosti. Iako ne postoje pravni mehanizmi osiguranja izvršenja presude arbitražnog tribunala, do sada je većina arbitražnih presuda izvršena od strana u sporu, iako se one ponekad i nisu slagale s izrečenom presudom. Uvriježeno je mišljenje da je izvršenje arbitražne presude u do-

⁴⁴ Agenti su odgovorni za slanje i primanje podnesaka i protupodnesak, traže obavještenja od agenata druge strane, daju odgovore na zahtjeve, mogu usmeno iznositi one argumente koje prema njima idu u prilog njihove strane. Vidi: AVRAMOV S., KREČA M., *Ibid.*

⁴⁵ Tako: DEGAN V. Đ., *Ibid.*

⁴⁶ *Ibid.*, str. 747.

⁴⁷ Strane u sporu mogu predvidjeti u arbitražnom sporazumu mogućnost ulaganja pravnih lijekova protiv arbitražne presude, što se vrlo rijetko događa.

⁴⁸ Vidi: MARCEL M., *Osnovni pojmovi međunarodnog javnog prava*, Beograd, 1925, str. 255.

broj vjeri pitanje časti i ugleda države. Klasično međunarodno pravo je omogućavalo uporabu prinudnih mjera protiv države koja neopravdano ne izvrši arbitražnu presudu. Članak 13(4). Pakta Lige naroda pružio je Vijeću Lige naroda ovlaštenje za predlaganje mjera kojima bi se osiguralo izvršenje presude od strane država koje to odbijaju učiniti. Suvremeno međunarodno pravo kroz Povelju UN-a ne pruža osiguranje izvršenja arbitražnih presuda tako da one u konačnici ovise samo od volje država.⁴⁹

Arbitražna presuda se obično objavljuje na javnoj sjednici, ili se notificira stranama u sporu, od kada pravno obvezuje strane. Ukoliko arbitražni sud ne odredi rok za izvršenje presude, strane su je dužne izvršiti bez nepotrebnoga odlaganja.⁵⁰ Presuda mora biti obrazložena i potpisana od svih članova arbitražnog tribunala.

Ponekad se strane u sporu pozivaju na ništavost arbitražne presude. Kao moguće razloge ništavosti arbitražne presude strane se pozivaju na ništavost arbitražnoga sporazuma, prekoračenje mjerodavnosti arbitražnog tribunala, kršenje pravila o arbitražnom postupku, korupciju arbitara. Ukoliko su strane spora predvidjele u arbitražnome sporazumu mogućnost pozivanja na ništavost, one ujedno određuju i koje je tijelo mjerodavno za postupak utvrđivanja ništavosti arbitražne presude, npr. Međunarodni sud u Haagu. Teret dokazivanja ništavosti pada na stranu koja se poziva na ništavost. Problem nastaje u slučaju ako arbitražni sporazum nema posebnih odredaba o ništavosti arbitražne presude, a jedna od strana se poziva na nju. U tome slučaju jedino moguće rješenje je sklapanje novog sporazuma između strana o upućivanju spora o ništavosti nekom drugome arbitražnom tijelu.

8. ZAKLJUČAK

Međunarodna arbitraža, uz suđenje pred nekim stalnim međunarodnim sudskim tijelom, spada u sredstva mirnoga rješavanja sporova koja dovode do obvezujuće presude. Otuda i sličnosti koje postoje između međunarodne arbitraže i suđenja.⁵¹

Mjerodavnost se kod međunarodne arbitraže i suđenje temelje na suglasnosti strana u sporu. Suci u oba slučaja rješavaju slučaj primjenom prava. Dok su kod suđenja pravila koja će primijeniti dana unaprijed, kod međunarodne arbitraže strane u sporu same određuju izvore prava prema kojima će se riješiti konkretni slučaj. Dvojbeno je koliki je stupanj slobode koju uživaju strane u izboru prava u međunarodnoj arbitraži, odnosno moraju li se oni pridržavati okvira koji utvrđuje međunarodno pravo.⁵²

⁴⁹ Jedina mogućnost djelovanja UN-a odnosi se na primjenu glava VI. i VII. Povelje kada uslijed neizvršenja arbitražne presude nastane spor koji može da ugrozi međunarodni mir i sigurnost. Vidi: AVRAMOV S., KREČA M., o. c., str. 573. - 574.

⁵⁰ Tako: DEGAN V. Đ., *Ibid.*

⁵¹ Međunarodna arbitraža ima određenih sličnosti i s drugim sredstvima mirnoga rješavanja sporova. Tako npr. postoje određene sličnosti između međunarodne arbitraže i mirenja u pogledu imenovanja organa, određivanja mjerodavnosti i izrade samoga postupka. Međutim, još su veće razlike koje se očituju u tome da se kod mirenja, za razliku od međunarodne arbitraže, izvješća ne moraju temeljiti na pravnoj normi, njegova izvješća i prijedlozi nisu konačni i nemaju obveznu pravnu snagu u odnosu na strane u sporu. Vidi: PUNDA-BARIĆ V., *O mirenju u međunarodnom pravu*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, XXVIII, br. 1-2, Split, 1991, str. 186. - 187.

⁵² Vidi: AVRAMOV S., KREČA M., o. c., str. 564. - 565.

Za razliku od suđenja, kod međunarodne arbitraže strane spora su te koje određuju arbitra, odnosno sastav arbitražnog tijela.⁵³ Ovdje moramo naglasiti veći stupanj slobode strana glede izbora arbitara u slučaju prigodne arbitraže nego kod institucionalne. Time se nastoji osigurati povjerenje strana u objektivnost i neovisnost arbitražnog tijela, ali se s druge strane onemogućava specijalizacija arbitara i stvaranje jurisprudencije.⁵⁴ Još jedna osobitost međunarodne arbitraže, u odnosu na sudovanje, jest propisivanje pravila arbitražnog postupka od strane strana u sporu.

Iz svega možemo zaključiti da je međunarodna arbitraža kvalitetno niži oblik sudskog rješavanja sporova u odnosu na sudovanje pred nekim stalnim međunarodnim sudskim tijelom. Formiranjem stalnih međunarodnih sudskih tijela, kao što su Stalni sud međunarodne pravde u okviru Lige naroda 1920. godine, a zatim i Međunarodni sud u okviru UN-a 1945. godine, međunarodna arbitraža je izgubila svoj dotadašnji značaj u rješavanju sporova između država. U svjetlu fakultativne mjerodavnosti stalnih međunarodnih sudskih tijela, međunarodna arbitraža još uvijek ostaje kao jedno od sredstava mirnoga rješavanja sporova. Prednosti međunarodne arbitraže u odnosu na rješavanje spora pred stalnim međunarodnim sudskim tijelima leže, pored ostaloga, u mogućnost da države, koje pripadaju istoj civilizacijskoj skupini, kao osnovu svoga spora propišu zajednička pravna i etička načela i izaberu kao arbitre stručnjake prava iz te oblasti koji uživaju povjerenje odnosnih strana.⁵⁵

Danas možemo kazati da međunarodna arbitraža nije opravdala niti ispunila goleme nade koje su se polagale u nju na početku XX. stoljeća. Primjena međunarodne arbitraže kao sredstva mirnoga rješavanja u stalnome je opadanju nakon Drugoga svjetskoga rata. Potvrđuje se stajalište Katičića da bez obzira na zavidnu pravnu izgrađenost arbitražne tehnike, države još uvijek ne žele povjeriti rješavanje svojih sporova međunarodnoj arbitraži.⁵⁶ Države još uvijek izražavaju nepovjerenje prema arbitražnom i sudskom rješavanju svojih sporova, smatrajući da bi primjenom drugih sredstava mirnog rješavanja sporova, prije svega putem diplomatskih pregovora, mogle lakše riješiti svoje sporove na obostrano zadovoljstvo. Iz tih razloga arbitraža i suđenje služe kao posljednje moguće sredstvo mirnoga rješavanja međunarodnih sporova.⁵⁷ Međunarodna arbitraža, kao i ostala sredstva mirnog rješavanja sporova, samo su izraz i funkcija odnosa koji vladaju u suvremenom svijetu i društvu.⁵⁸

⁵³ Ovdje ostavljamo po strani činjenicu da svaka strana pred Međunarodnim sudom, sukladno čl. 31. Statuta Međunarodnoga suda, može imenovati *ad hoc* suca u konkretnome slučaju.

⁵⁴ *Ibid.* Strane u sporu prigodom imenovanja arbitara vode račune, ne samo njihovim pravnim, već i političkim opredjeljenjima, tako da mogu špekulirati o njihovome stavu u konkretnom slučaju. Tako: EMINSKI R., *Međunarodno javno pravo*, Novi Sad, 2004, str. 505.

⁵⁵ Tako: DEGAN V. Đ., *o. c.*, str. 745.

⁵⁶ Vidi pobliže: KATIČIĆ N., *O međunarodnoj arbitraži*, Mjesečnik, LV, br. 2, Zagreb, 1929, str. 61.

⁵⁷ Degan ističe značaj međunarodne arbitraže u moderno doba glede rješavanja određenih vrsta sporova kao što su oni o granicama i naknadi pretrpljene štete. Vidi: DEGAN V., *o. c.*, str. 750.

⁵⁸ Tako: ĐORĐEVIĆ S., *Nekoliko napomena o mirnom rješavanju međunarodnih sporova*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, XXII, br. 1-2, Zagreb, 1972, str. 110.

INTERNATIONAL ARBITRATION

Summary

The subject of this work is an international arbitration as a way and a means of peaceful resolving of international disputes. On the beginning of the work the author presents us a historical review of development of the institute of the international arbitration until present-day. Emphasizing the importance of an arbitration compromise, the author takes a more elaborate look at types of arbitration, structure of an arbitration court, a law applied by arbitration court, an arbitration procedure and an arbitration award. Qualifying the international arbitration as a special type of the court proceeding, he emphasizes its advantages and disadvantages in comparison to the court proceeding before some permanent international judicial body.

Key words: international arbitration, international law, arbitration compromise, dispute parties, court proceedings.